

ARVIOMUISTIO TODISTAJIEN MERKITYKSESTÄ SIVIILIVIHKIMISTOIMITUKSESSA

1 Johdanto

Avioliittolain (572/2008) 14 §:n 1 momentin mukaan vihkiminen toimitetaan sukulaisten tai muiden todistajien läsnäollessa joko kirkollisena tai siviilivihkimisenä. Säännöksessä sukulaisista ja todistajista käytetyn monikollisen sanamuodon on vakiintuneesti tulkittu tarkoittavan sitä, että vihkiminen tulee toimittaa vähintään kahden todistajan läsnäollessa. Avioliittoasetuksen (820/1987) 9 §:ssä säädetään siviilivihkimisessä noudatettavasta vihkikaavasta, jossa niin ikään käytetään todistajista monikollista sanamuotoa.

Maistraatit ovat eri yhteyksissä esittäneet, että siviilivihkiminen tulisi voida toimittaa yhden todistajan läsnäollessa tai että todistajien läsnäoloa koskevasta vaatimuksesta tulisi luopua kokonaan. Muutoksen toteuttaminen edellyttäisi avioliittolain 14 §:n sekä avioliittoasetuksen 9 §:n muuttamista.

2 Todistajien läsnäolosta vihkimistoimituksessa

2.1 Lainsäädännöllinen tausta

Avioliitto-oikeuden historiaa käsittelevässä oikeuskirjallisuudessa on esitetty joitakin yleisiä näkökohtia todistajainstituution merkityksestä avioliiton solmimisessa. Ruotsin maakuntalakien mukaan avioliiton solmimiseen kuului kaksi julkista toimitusta, kihlaus ja naimisiinmeno. Kihlaus kuului silloin välttämättömänä osana avioliiton solmintaan. Kihlaus oli määrämuotoinen oikeustoimi, joka päätettiin kihlajaisissa, missä kummankin kihlattavan lähimmät sukulaiset olivat todistajina. Sukulaisten mukanaolo oli jäännös vanhasta käsityksestä, jonka mukaan avioliitto oli sukujen välinen asia.¹

Vuoden 1734 laissa avioliiton solmiminen muuttui. Avioliiton solmimiseen vaadittiin kaksi oikeustointa, kihlaus ja kirkollinen vihkiminen. Kihlausta pidettiin miehen ja naisen välisenä vapaamuotoisena sopimuksena vastaisesta avioliitosta, johon naittaja eli yleensä naisen isä suostui.² Vuoden 1734 laissa oli kihlausta koskeva säännös (NK 3:1-2), jonka mukaan kihlauksen tuli tapahtua naittajan ja neljän todistajan läsnäollessa tai siten kirjallisella sopimuksella, johon naittaja suostui.

¹ Rautiala, Martti (1984): Avioliiton päättäminen ja purkaminen. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja, s. 11-12.

² Hemmer, Ragnar (1954): Suomen oikeushistorian oppikirja II – perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia, s. 13-14.

Vuoden 1734 laissa kirkollinen vihkiminen oli ainoa mahdollinen vihkimistapa, kunnes siviilivihkimisestä säädettiin vuoden 1918 alusta voimaan tulleella avioliiton solmimisesta siviiliviranomaisen edessä annetulla asetuksella (101/1917).³ Asetuksessa oli sisällöltään nykyistä avioliittolain 14 §:n 1 momenttia vastaava säännös, jonka mukaan siviilivioliitto tuli solmia sukulaisten tai muiden todistajien läsnäollessa. Asetus kumottiin avioliittolain (234/1929) voimaantulon yhteydessä.

Avioliittolain (572/2008) 14 §:n 1 momentin säännös todistajien läsnäolosta vihkimistodistamisessa vastaa sisällöltään alkuperäisen avioliittolain (234/1929) 25 §:n 2 momenttia. Säännöksen sisällölliseen muuttamistarpeeseen ei ole otettu kantaa avioliittolakiin tehdyissä muutosesityksissä.

2.2 Todistajien tehtävä

Käsitykset avioliitosta ja todistajien merkityksestä ovat vuosikymmenten aikana muuttuneet muun yhteiskunnallisen kehityksen myötä. Vuoden 1988 alusta voimaan tulleen avioliittolain esitöiden (HE 62/1986 vp, s. 13) mukaan vihkiminen on oikeudellisesti vihittävien välinen sopimus, joka tehdään vihkivän viranomaisen myötävaikutuksella. Edelleen esitöiden mukaan tavallisesti siihen liittyy kuitenkin myös sosiaalisia juhlallisuuksia eli häät. Tämä tapa on otettu lainsäädännössä huomioon säätämällä, että vihkiminen toimitetaan sukulaisten tai muiden todistajien läsnäollessa. Juhlallisuudet tai todistajien läsnäolo ei ole kuitenkaan vihkimisen pätevyuden edellytys.

Laissa ei säädetä vihkimistilaisuudessa läsnäolevien todistajien kelpoisuuksista. Maistraattien vakiintuneesti noudattaman käytännön perusteella todistajien edellytetään kuitenkin olevan vähintään 15-vuotiaita. Käytännössä todistajat ovat joko vihittävien mukanaan tuomia sukulaisia tai ystäviä taikka vihkimisen suorittavan viraston virkamiehiä, jotka tarvittaessa toimivat vihkitodistajina viran puolesta. Vihkitodistajina toimivien velvollisuuksiin ei kuulu esimerkiksi avioliiton tarkoituksien tarkempi selvittäminen. Todistajana toimimisen keskeisin merkitys liittyykin siihen, että todistajat todistavat vihittävien vihkimistilaisuudessa lausumat tahdonilmaisut.

Avioliittolain 18 §:n 1 momentin mukaan vihkimistä ei saa toimittaa, jos vihkijä tietää seikan, joka estää avioliiton, tai jos vihkijä toteaa, että vihittävä ei häiriintyneen mielen tilansa takia ilmeisesti kykene ymmärtämään avioliiton merkitystä. Lain esitöiden mukaan säännös on tarkoitettu sovellettavaksi esimerkiksi silloin, kun avioliittoon aikova on mielisairas ja hänen sairautensa on sellaisessa vaiheessa, että hän ei voi ymmärtää avioliittoon menemisen merkitystä. Säännöstä olisi sovellettava myös sellaisessa tapauksessa, kun mielenhäiriö on tilapäinen ja johtuu esimerkiksi siitä, että avioliittoon aikova on vihkimistilaisuudessa voimakkaasti päihteen vaikutuksen alaisena. Tilanteen arvioiminen on siten vihkijän tehtävä.

³ Hemmer, Ragnar (1954): Suomen oikeushistorian oppikirja II – perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia, s. 15.

3 Tilastotietoa siviilivihkimisistä ja arvio todistajien kustannusvaikutuksista

Tilastokeskukselta saatujen tietojen mukaan vihkimisiä on vuosina 2012-2017 toimitettu vuosittain keskimäärin 25 250. Tästä siviilivihkimisten osuus on ollut noin 12 850. Siviilivihkimisten osuus kaikista vihkimisistä on kasvanut tasaisesti yli kymmenen vuoden ajan. Kun vuonna 2004 siviilivihkimisten osuus kaikista vihkimisistä oli noin 36 prosenttia, vuonna 2017 vastaava osuus oli noin 54 prosenttia. Vuonna 2014 siviilivihkimisiä toimitettiin ensimmäisen kerran enemmän kuin kirkollisia vihkimisiä nykyisen avioliittolain voimassaoloaikana. Siviilivihkimisten kasvava osuus avioliiton solmimistapana saattaa ajan kuluessa hieman kasvattaa tarvetta toimia viran puolesta vihkitodistajana.

Siviilivihkimisistä 90-95 % toimitetaan maistraateissa ja 5-10 % tuomioistuimissa. Maistraateilta saadun arvion mukaan maistraatin virkamiehet toimivat vihkitodistajina viran puolesta noin joka toisessa (44,5%) maistraateissa virka-aikana toimitetussa vihkimisessä. Maistraateissa toimitetaan siten vuosittain noin 4 800 siviilivihkimistä, joissa kaksi maistraatin virkamiestä toimii vihkitodistajina. Todistajilta kuluu varsinaiseen toimitukseen aikaa noin 10 minuuttia. Tämä tarkoittaa sitä, että maistraateissa käytetään vuosittain yhteensä noin yksi henkilötyövuosi (1600 henkilötyötuntia) viran puolesta vihkitodistajana toimimiseen.

Tuomioistuinten henkilökunnan toimimisesta vihkitodistajana ei ole ollut saatavissa tarkkoja tietoja. Jos tuomioistuimissa viran puolesta tarvittavien vihkitodistajien osuus vastaisi maistraattien esittämää arviota, tarkoittaisi tämä sitä, että tuomioistuimissa toimitetaan vuosittain 300-400 siviilivihkimistä, joissa kaksi tuomioistuimen virkamiestä toimii viran puolesta vihkitodistajina. Näin laskettuna tuomioistuimissa käytettäisiin vuosittain 100-130 henkilötyötuntia viran puolesta vihkitodistajana toimimiseen.

Jos todistajan keskimääräisenä yksikkökustannuksena pidetään todistajina pääasiassa toimivien toimisto- ja osastosihteerien yksikkökustannusten keskiarvoa, niin kokonaiskustannus 1715 työtunnin käyttämisestä viran puolesta vihkitodistajana toimimiseen olisi vuosittain noin 40 000 euroa. Käytännössä kokonaiskustannus saattaa muodostua kuitenkin hieman suuremmaksi, koska joissakin harvemmissä tilanteissa myös viraston juristit toimivat vihkitodistajina. Vihkitodistajana toimimisesta on lisäksi vaikeammin mittaavissa olevia välillisiä vaikutuksia maistraattien ja tuomioistuinten henkilöstön työtehtävien hoitoon. Tällaisia ovat muun muassa todistajana toimimisesta muiden työtehtävien hoitoon aiheutuvat keskeytykset sekä aikataulujen suunnitteluun liittyvät haasteet todistamistarpeen ilmetessä välillä hyvin lyhyellä varoitusajalla.

4 Muiden valtioiden vihkitodistajakäytäntöjä

Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Islannissa vihkiminen tulee toimittaa vähintään kahden todistajan läsnäollessa. Todistajien lukumäärän muuttaminen ei ole vireillä näissä valtioissa. Yhdysvalloissa joissakin osavaltioissa siviilivihkiminen voidaan toimittaa yhden todistajan läsnäollessa. Virossa siviilivihkimisen toimittaminen muistuttaa rekisteröintiä, eikä siinä edellytetä todistajien läsnäoloa.

5 Arvio muutoksista ja niiden vaikutuksista

Koska avioliitto käsitetään nykyään enemmän vihittävien välisenä sopimuksena kuin vihittävien sukujen välisenä asiana, todistajien merkitystä vihkimistoimituksessa tulisi arvioida ennen kaikkea sen kannalta, mitä vihkimistoimituksessa läsnäolevat todistajat todistavat ja mikä on todistamisen merkitys vihittävien oikeusturvan kannalta.

Todistajien läsnäoloa vihkimistoimituksessa voidaan ensinnäkin perustella sillä, että todistajien käyttäminen mahdollistaa vihkimistilaisuuden jälkikäteisen arvioinnin. Jos vihkimisen toimittamisen jälkeen ilmenee tarvetta arvioida esimerkiksi vihkimistilaisuudessa esitettyjen tahdonilmaisujen toteutumista tai niihin vaikuttaneita tekijöitä, todistajilta voidaan pyytää selvitystä vihkimistilaisuuden tapahtumista ja olosuhteista. Todistajien käytöllä saattaa myös olla merkitystä sellaisessa, joskin erittäin epätodennäköisessä tilanteessa, jossa toimitettu vihkiminen on jäänyt rekisteröimättä väestötietojärjestelmään ja sen toimittamisesta olisi varteenotettava epäily.

Toiseksi todistajien käyttöä voidaan perustella sillä, että vihkiparien keski-ikä noustessa kysymys vihittävien oikeudellisesta toimintakyvystä ja sen arvioimisesta jälkikäteen saattaa jatkossa tulla aiempaa useammin eteen. Tämänsuuntainen arvio todistajainstituution tarpeellisuudesta puhuisi todistajien tai ainakin yhden todistajan säilyttämisen puolesta. Toisaalta voidaan kyseenalaistaa, minkälaiset mahdollisuudet viran puolesta vihkimistä todistavilla olisi yli päättään havaita vihittävän oikeudellisen toimintakyvyn heikentyneen pelkästään vihkimistilaisuudessa tekemiensä havaintojen pohjalta. Pääasiallinen vastuu vihittävien oikeudellisen toimintakyvyn arvioimisessa on kuitenkin avioliittolain 18 §:n nojalla vihkijällä.

Edellä esitetyn perusteella voidaan arvioida kahta vaihtoehtoista muutosta.

Ensimmäinen vaihtoehto olisi luopuminen todistajia koskevasta vaatimuksesta kokonaan. Tämä tarkoittaisi sitä, että vihkimistilaisuudessa voisi olla nykyiseen tapaan läsnä sukulaisia tai ystäviä, mutta heistä kukaan ei olisi todistaja. Vahvasti vakiintuneesta todistajavaatimuksesta luopuminen kokonaan tehokkuus- ja tarkoituksenmukaisuussyistä olisi merkittävä muutos vakiintuneeseen käytäntöön. Luopumisen voitaisiin katsoa heikentävän jossain määrin vihittävien oikeusturvaa.

Toinen vaihtoehto olisi avioliittolain muuttaminen niin, että vihkiminen olisi mahdollista toimittaa yhden todistajan läsnäollessa. Tämä ei muuttaisi merkittävästi nykyistä oikeustilaa. Vaikka todistajia koskevan muotomääräyksen täyttäminen edellyttää useissa muissa oikeustoimissa kahden todistajan käyttämistä, voisi tässä yhteydessä olla tarkoituksenmukaista poiketa vakiintuneesta kahden todistajan lähtökohdasta. Tätä puoltaisi se, että vihkijällä on viran puolesta velvollisuus varmistua avioliiton solmimisen edellytyksistä. Vihkimistä koskeva todistajavaatimus on epävarsinainen muotosäännös, jonka noudattamatta jättämisestä ei myöskään seuraa solmitun avioliiton pätemättömyyttä. Yhden todistajan vaatimuksen voitaneen katsoa riittävästi turvaavan vihittävien oikeuksia ja siten olevan oikeasuhtainen keino todistajien käytöllä tavoiteltujen oikeusturvavoitteiden saavuttamiseksi.

Todistajien läsnäolovaatimuksesta luopuminen tai todistajien lukumäärän vähentäminen kahdesta yhteen toteuttaisi Sipilän hallituksen tavoitteita sääntelyn sujuvoittamisesta ja hallinnollisen taakan keventämisestä. Muutos säästäisi maistraattien ja tuomioistuinten resursseja vuosittain yhteensä ainakin noin 20 000 euroa sekä keventäisi jossain määrin myös vihittävien järjestelyjä.

6 Ehdotus

Edellä esitetyn perusteella voidaan pitää perusteltuna ehdotusta, jonka mukaan siviilivihkiminen voitaisiin jatkossa toimittaa yhden todistajan läsnäollessa.